

Key words: evaluation, assessment, monitoring, audit, consulting.

УДК 315.334

С. П. Крупнов

СПЕЦИФІКА ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ ТА СУСПІЛЬСТВА В КОНЦЕПЦІЇ “СИЛЬНА ДЕРЖАВА” І. О. ІЛЬІНА

У статті проаналізовано концепцію “сильної держави” І. О. Ільїна, яку автор розуміє через характеристику держави як інституту, який базується на культурних факторах суспільства, зокрема на релігії.

Ключові слова: сильна держава, релігія, правосвідомість, взаємодія держави та суспільства.

Пропонована стаття присвячена дослідженню специфіки взаємодії держави та суспільства в концепції “сильна держава” І. О. Ільїна. Мета цього дослідження полягає в аналізі своєрідної моделі взаємодії держави та суспільства у творчості російського вченого-філософа ХХ століття Івана Олександровича Ільїна. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

1. Характеристика базових принципів при розумінні концепції взаємодії держави та суспільства.
2. Аналіз концепції правосвідомості І. О. Ільїна як характеристики нормативних основ, що визначають взаємодію держави та суспільства.
3. Характеристика й аналіз моделі “сильної держави” у творчості І. О. Ільїна.

І. О. Ільїн розробив оригінальну концепцію сильної держави, що характеризується взаємообумовленістю, взаємодоповненням, взаємозалежністю державної влади та суспільства. Учений, аналізуючи взаємодію держави та суспільства в Росії, також є представником даного культурного середовища, що в контексті соціокультурного підходу при аналізі взаємодії інститутів держави та суспільства, видається нам як особливо важливий факт. Таким чином, об'єктом нашого дослідження є аналіз держави та суспільства в роботах І. О. Ільїна. У даній розвідці предметом дослідження є аналіз концепції “сильної держави” в роботах І. О. Ільїна.

Творчість І. О. Ільїна є достатньо розробленою у наукових джерелах. Проте нами вперше здійснюється аналіз концепції “сильної держави” як соціального феномена сформованого через закріплення в системі права, на засадах базових принципів державного устрою, визначених І. О. Ільїним. Нами також вперше проводиться зіставлення теоретичних розробок І. О. Ільїна з теоретичними розробками інших видатних вчених із точки зору порівняння різних культурних, теоретичних шкіл, у цьому полягає актуальність нашого дослідження.

З початку ми ставимо перед собою завдання виявити базові принципи концепції Ільїна.

О. І. Ільїн з метою побудови гармонійної моделі державного устрою шукає основи цієї моделі в культурних феноменах. Основним принципом, за яким О. І. Ільїн будує свою концепцію “сильної держави”, є специфіка духовного розвитку російського суспільства, що виявляється в залученні суспільства до релігійних обрядів та традицій. Учений характеризує духовність суспільства як з точки зору кількості тих, хто бере участь у релігійному житті, так і з точки зору “якості” участі людини в процесі релігійних обрядів. При чому філософ визначає віросповідання не просто як умовну традицію, якої варто дотримуватись, а розглядає релігію як організацію, яка через чуттєве проникнення сприяє духовному, моральному зростанню особистості, отриманню релігійного досвіду. Розвиваючи тезу про обумовлення духовним розвитком суспільства гармонійного піднесення, І. О. Ільїн вказує на те, що духовність також може розвиватись неоднаково в різних суспільствах. Науковець ілюструє це через різні форми молитви. Ми можемо зробити висновок, що під тим, що Ільїн визначає як “духовність”, він розуміє не просто рівень, але направленість розвитку духовності суспільства, в свою чергу визначаючи суть і форму суспільних відносин. Духовність Ільїним розуміє як феномен культури, на підвалинах якої формується система правовідносин, в свою чергу обумовлююча взаємодію держави та суспільства. Те, що форми духовності, як і форми молитви можуть бути різними свідчить про індивідуальну форму суспільних відносин для кожної держави.

І. О. Ільїн характеризує сучасне йому російське суспільство як номінально духовне, тобто зі збереженням форми, але зниженням змісту. “У більшості люди зараз лише номінально християни, вони не розуміють

глибини своєї віри” [2, 56]. Науковець проводить паралель між духовним та суспільним розладом, зв'язуючи ці поняття й характеризує друге через перше, розповсюджуючи свій висновок і на взаємодію держави, і суспільства в цілому.

Характеристику суспільної системи Ільїна через її духовність, релігію можна порівняти з аналізом суспільства Макса Вебера в його творі: “Протестантська етика та дух капіталізму” [1, 132]. Для нашого дослідження особливо важливим є порівняння робіт І. О. Ільїна та Макса Вебера – двох яскравих представників різних культурних оточень, які вивчали суспільство за допомогою культурного феномену, а саме релігії. За допомогою цього зіставлення ми можемо простежити відмінності двох концепцій, підходів до розуміння взаємодії суспільства й держави на усвідомленні сутті й форми релігії як продукту культури.

Ільїн так само, як і Вебер, розуміє релігію як фундамент будівництва суспільних відносин. Важливим для нас є пізнання засад релігії цими двома вченими як основ, що характеризують сутність суспільних інститутів і їхню взаємодію. У аналізі Вебером протестантизму ми можемо виділити ряд рис, які виявляються основоположними характеристиками релігії. Бережливість учений розуміє як відмову людини від мирських задоволень, відмову від так званих “непотрібних” розтрат, де споживання здійснюється як необхідність мінімального задоволення потреб. Ощадність виражається в простому й стриманому споживанні продуктів і речей. Реалізація розуміється як ціль життя – виконання божого плану, котрий характеризується через успіх як важливе завдання людини, отримане від бога. Успіх розуміється як наслідок старанної роботи людини в своїй сфері, досягнення успіху означає реалізацію долі людини, реалізацію закладеного в долю божого плану, а людина, яка досягла успіху, визначається як божий обранець. У свою чергу при сполученні бережливості й намагання досягти успіху відбувається накопичення додаткового продукту – капіталу, котрий тільки зростає в процесі дотримування людиною протестантської етики. Що в підсумку і є наслідком виконання божого плану. Таким чином, якщо наслідком змісту життя людини є її реалізація як шлях до успіху, що є показником божої волі, то заважати обраній людині в реалізації її успіху – є гріх. У наслідок цього влада й держава повинні відігравати допоміжну

роль та зробити необхідне середовище задля реалізації особистості як здійснення божої волі. Таким чином, дотримання протестантської етики орієнтує людину на досягнення особистого успіху, самореалізацію.

У роботі “Аксіоми релігійного досвіду” І. О. Ільїн аналізує засади православної віри, які відрізняються від вказаних Вебером підвалин протестантизму, які можна узагальнити через ряд головних понять. “Прийняття рангу”, тобто прийняття людиною того факту, що нею керують, що вона зобов'язана підкоритись владі, яка стоїть над нею. Завдячуючи такому почуттю, яке реалізується в повсякденному житті, людина осягає вищість бога над собою: “тільки той чоловік, котрий приймає систему рангів може бути релігійним” [2, 74]. Більш того Ільїн, розмірковуючи над свободою й системою рангів, робить такий висновок: “...люди зробили помилку, відкривши, що система рангів лишає людину свободи. Вони тим самим вбивають принципи духовного розвитку” [2, 96]. Таким чином, Ільїн, вбачаючи сутність людського життя та життя суспільства (Ільїн ототожнює духовну сутність людини з духовною сутністю суспільства) в духовному, релігійному розвитку, вказуючи на виконання соціальними інститутами (як і у Вебера) функцій, узгоджених з релігійними принципами, на підставі підкорення в системі рангів, а в прийнятті цього підкорення чоловіком Ільїн бачить безпосередньо релігійний акт людини, в якому міститься духовний сенс: проводиться паралель між релігійним актом визнання божої влади над чоловіком та прийняттям світської влади над людиною в державі.

Важливим для аналізу предмету даної розвідки є розуміння цінності “свободи” в концепції Ільїна. “Свобода” характеризується вченим неоднозначно, вона співвідноситься з принципом відповідальності та прийняттям системи рангів. І розуміється з точки зору авторитарної системи (ідеальною формою правління за Ільїним, є монархія), в котрій влада монополізує право на державні, політичні рішення, але в той же час державна влада не втручається в суспільні відносини, особисту свободу громадянина. Таким чином, цінність свободи Ільїн розуміє ірраціонально через відмову людини (як здійснення релігійного акту покори) від політичної свободи, але придбання соціальної та духовної свободи.

Наступний основоположний принцип сутності православної релігії Ільїн визначає як “любов”. Із точки зору вченого, релігійний акт є

правильним, якщо вірянин емоційно переживає процес релігійного обряду. “Любов є істинним джерелом релігійності” [2, 202]. Любов є принципом, на підставі якого людина здійснює дію з прагненням до досконалості. І навпаки, за Ільїним, будувати релігію на основі страху – значить запобігти духовному розвиткові людини. Релігія – є чуттєвим процесом, ірраціональним та індивідуальним. У іншому контексті, за Вебером, процес релігійного служіння розуміється як осмислене, раціональне дійство, яке диктує людині ряд норм і правил, яких він повинен дотримуватися. Розуміння релігії за Вебером і розуміння релігії за Ільїним розрізняється навіть у ступені свободи людини за відношенням до релігійного процесу та навіть в більшій індивідуалізації вираження релігійного процесу в концепції Ільїна. Власне почуття в концепції Ільїна ми можемо співвіднести з раціональністю в концепції Вебера як базові засади в розумінні релігії й, таким чином, як базові компоненти двох культур.

Отже, ми позначили ті культурні підвалини, на яких Ільїн будує форму соціальної взаємодії державної влади й суспільства. Далі ми хочемо проаналізувати як ці культурні основи виражаються в системі правовідносин як нормативного закріплення взаємодії державної влади та суспільства.

За допомогою аналізу концепції правової системи Ільїна можливо зрозуміти сутність та характеристику концепції вченого “сильна держава”, охарактеризувати систему прав та обов’язків. Аналіз правової системи дозволить нам зрозуміти як базові принципи культури (релігії) в концепції Ільїна реалізуються в системі права, та в подальшому охарактеризувати взаємодію суспільства та державної влади.

Засади концепції права знаходяться в культурі, релігії (як вже було сказано раніше), оскільки Ільїн висуває тезу про деградацію духовності в суспільстві, то такі ж висновки він робить і, коли говорить про правову систему, характеризуючи її як: “Сліпу, корисну, та безпринципну правосвідомість”, яка “керує життям людини”, “правосвідомість людини викривилась” [3, 68].

У концепції вченого право розуміється та існує у соціальній системі не як система заборони, та обмеження свободи, заснованої на небезпеці перед покаранням, а як свідоме визнання людиною цієї системи, яка

носить у собі також релігійний акт самообмеження людини, і таким чином за допомогою прийняття людиною правова система стає легітимною.

Таким чином, Ільїн виводить одне з головних завдань такої системи права як: “звільнення себе від рис які характеризують душу раба” [3, 95], в той же час підкреслюючи, що це не так вже й просто: “Ніяка правова або політична реформа не зможе переробити психіку раба” [3, 95], цього потребує певний рівень розвитку суспільства. Розвиваючи цю думку, Ільїн раціоналізує принцип подолання рабського права через освідомлення того, що покірність раба принизлива також і для його господаря. У цьому Ільїн також бачить початок правосвідомості.

Важливим висновком, який характеризує принцип права є логічний підсумок того, що провина людини полягає не в порушенні системі права, а в мотивах, які спонукали особу порушити правову систему. Таким чином, людина може формально не порушувати правової системи, але діяти, керуючись намірами, які порушують систему права. Тут Ільїн вказує на властиві кожній правовій системі слабкі місця, котрі визначаються тим, що формально їх не можна повністю виписати, і як наслідок довести до абсолюту таку систему законів, котрі б на підставі людських дій повністю регулювали та карали правопорушення. Ця теза вченого відтворює протиріччя правової системи російського суспільства з базовими цінностями культури. І вказує на те, що право, засноване лише на порушенні правових норм (раціональне), не відповідає основному чинникові культури російського суспільства, заснованого на почутті. Учений, обґрунтовуючи об’єктивність своєї критики, наводить для прикладу прислів’я: “Від тюрми та від сурми не зарікайся”, яке трактує як народну констатацію того, що кожна людина може бути визнана винною, якщо правова система не врахує мотивів вчиненої дії як підстави визнання правопорушення.

У цілому в концепції вченого право ґрунтується на системі природного права. У свою чергу влада ґрунтується на підвалинах права. Виходячи з цього вчений у своїй правовій концепції виписує 6 аксіом на підставі яких повинна формуватись влада.

1. Верховна влада не може належати нікому, окрім правового повноваження. Учений має на увазі, що влада може здійснювати свою

діяльність на підставі врахування принципів природного права. Ця підстава обумовлює взаємну підтримку влади та суспільства.

2. Державна влада в межах політичного союзу повинна бути єдиною. У своїй концепції Ільїн наголошує на тому, що розділення влади є фактором, який робить владу слабшою. А багатопартійність ділить суспільство на різні соціально-політичні групи, тим самим послаблюючи його.

3. У владі повинні бути найкращі люди. Ця теза означає те, що до влади повинні проникати люди на підставі відбору найкращих, тобто професіонали. Також вчений вказує на недосконалість демократичної системи, яка базується на всенародному виборчому процесі й, таким чином, до влади потрапляють далеко не найкращі, не професіонали, а демагоги.

4. Політична програма включає лише ті цілі, які ведуть до загального інтересу. По-перше: держава та суспільство як єдине ціле, що йдуть одним шляхом і відображають один одного. По-друге: ціле розуміється як єдність його частин, тобто вчений вважає, що те, що потрібно людині, потрібно й усьому суспільству.

5. Програма влади може включати в себе тільки міри та реформи, що можуть бути здійснені. У цьому Ільїн вбачає принцип щирості та відкритості дій влади, що благотворно відображається на взаємовідносинах влади зі суспільством. Що також є дуже доречним при аналізі взаємодії держави та влади в сучасному суспільстві.

6. Державна влада принципово зв'язана з розподільчою справедливістю, вона має право відступити від неї тоді, коли цього потребує підтримка національно-духовного та державного буття народу. Тобто влада забов'язана регулювати соціальні конфлікти. А також має підстави проводити “жорстку політику”, якщо цього потребує збереження держави. На підставі цієї тези, вчений також вказує на недоліки демократичної системи як прояви “влади натовпу”.

У цілому в концепції правовідносин вченим представлені базові принципи, на яких автор будує концепцію “сильної держави”, де взаємодія між державою та суспільством характеризується на підставах “служіння та вільної лояльності” відповідно.

Нами були розглянуті засади концепції Ільїна відносно до суспільства. Проаналізована їх реалізація у правовій системі суспільства. Наступним

завданням нашої роботи є визначення реалізації цих підвалин у системі соціальної взаємодії між державою та суспільством, і виявити як це виражається в розумінні моделі взаємодії держави та суспільства.

Ільїн виділяє державну аксіому, згідно з якою влада є “вольова влада”. Тому слабку владу вчений розуміє як самообман, та обман, соціально безсила влада є джерелом розпаду держави. Тому організуючий у Росії слабку владу підриває буття руської держави що є початком її розпаду. І.О. Ільїн вважає, що російська державна влада або буде сильною, або її не буде взагалі.

Проте сильна влада в задумці І.О. Ільїна не є тим самим – ні бюрократичною, ні централізованою, ні воєнною, ні поліцейською. Безперечно: найлегше створити сильну владу на вище означених засадах. Але саме цих спокус, цих легких шляхів – можна і слід уникати. І.О. Ільїн, вже традиційно, виділяє підвалини тепер вже сильної влади. Перша основа цієї сили – духовно-психічна: владі потрібен вольовий заряд, розуміння своєї сили, усвідомлення своєї правоти та свого покликання, відсутність страху перед масою, наявність творчого, національно-ідейного задуму. Друга основа – політико-дипломатична: незалежність влади від міжнародного або окупаційного тиску; незалежність влади від закулісних угруповань. Третя основа – вірність своєму курсу. Звідси - всенародне визнання, яке буде тільки зростати. Четверта основа - це мистецтво імпонувати, політичний такт. П'ята основа – це наявність достатнього, вірного та предметно діючого примусового (поліцейського, військового та судового) апарату. Шостою основою сили є формально-державний устрій влади. Маємо на увазі те, що сильна влада в концепції І.О. Ільїна вільна від внутрішніх протиставлень, верховна влада якої не протиставлятиметься ніяким іншим органам, усі протиріччя шкідливі, бо підривають силу влади. Влада належить голові держави, котрий очолює законодавчу, виконавчу, судову, воєнну владу. Згідно з цим верховну владу розуміють не як підкорену народу, або законодавчій владі, а як “самостійну правову творчу реальність, що перебуває на чолі держави”, яка очолює весь устрій держави [4, 38].

Сильна влада економить в часі, в просторі, в енергії, у складі осіб і в структурі установ. У своїй концепції І. О. Ільїн висуває проблему виокремлення кращої меншості з народу. І. О. Ільїн вказує на те, що навіть

в демократії влада належить меншості. Демократія не є самоцінністю, вона не забезпечує сама по собі ні цілності держави, ні міцності правопорядку, ні соціальної справедливості, ні національного духовного розквіту. Демократія є формальним механізмом залучення мас у відправлення влади. Це має свої негативні наслідки та велику небезпеку. Демократія на Заході рятується саме своїми протидемократичними корективами. Демократія є або засобом для відбору та оновлення якісної верстви політиків або ж, якщо вона цього завдання не вирішує, вона є початком розпилення, необґрунтованого кар'єризму та безпредметного честолюбства, початком розпаду та загибелі. Насправді, править не більшість, а меншість. Основне завдання полягає в тому, щоб ця меншість виокремилась правильно та забезпечено. Демократія ж завжди лишається стабілізацією державного розпаду.

І.О. Ільїн виділяє дві переваги демократичного ладу, перше: формування уряду в процесі народної самодіяльності та залучення до правлячої меншості співчуття й підтримка зі сторони більшості, яка її обрала. Цьому протистоять існуючі недоліки демократичного ладу, а саме: втягування мас у самодостатнє політиканство та зв'язана з цим розтрата сил; всебічне голосування, яке І.О. Ільїним виявляє як нерозумне; підміна публічних проблем приватно-правовими питаннями та інтересами; переоцінка голосування як засобу вирішення політичних питань, підміна народу сукупністю даних виборців. Саме ці недоліки не влаштовують І.О. Ільїна під час аналізу демократії як форми політичного устрою. На думку І.О. Ільїна, треба шукати нові способи виокремлення до влади кращої меншості, при якій вільна лояльність суспільства здійснювалась би вільно та міцно. І.О. Ільїн вважає, що для цього треба змістити в народній свідомості центр тяжіння з політики на життя духу, на будівництво життя, культури, праці та продукту. Політика потребує від людини високої кваліфікації, дуже шкідливо та безглуздо втягувати до неї всіх. Вона потребує знань, волі, організаційних здібностей, такту, досвіду. Важливим висновком вченого з точки зору розуміння сутності державного ладу "сильна держава" є розуміння того, що державний інтерес не є сумою всіх рівнодіючих, усіх особистих та класових інтересів з одного боку, а з іншого неправильним є те твердження, що, кожна людина краще знає та розуміє свій інтерес взагалі й політично-державний інтерес

безпосередньо. У цілому, виходячи з вище сказаного, І.О. Ільїн робить спроба “відчистити” сферу політики і внаслідок цього відзначені ним принципи ми можемо розглядати як вказування на фактори, за допомогою яких політика забруднюється.

На даному етапі аналізу для нас представляється найбільш продуктивним і наочним розкриття сутності розуміння взаємодії між державою та суспільством у концепції Ільїна через порівняння принципів суспільного договору Ільїна та Руссо.

І. О. Ільїн вказує на необхідність сильної влади, так як тільки сильна влада здатна здійснити політику й керує державою, зберігаючи стабільність в державі і перешкоджаючи руйнівним силам у державі. Ільїн розглядає процес утворення держави через укладання суспільного договору, посиляючись на Руссо, але якщо в Руссо кожний громадянин повинен брати участь в управлінні державою й тим більше може бути змушений до цього, то в розумінні Ільїна процес утворення держави відбувається через акт віддання народом своїх повноважень государю та характеризується актом самоприборкання зі сторони народу, “приборкання свого особистого Я”. У принципі, не дивлячись на те, що Ільїн так само як і європейські вчені вказує на необхідність принципів свободи, рівноправності, верховенства закону в суспільстві, в той самий час його концепція взаємодії держави та суспільства багато в чому відрізняється від розуміння взаємодії в європейській традиції, де головна роль у відносинах між державою та суспільством віддається суспільству. Ільїн хоч і розрізняє ці соціальні інститути, але в той же час розглядає їх взаємодію на підставі взаємодоповнення та взаємозалежності, і розкривається у формі “служіння та свободної лояльності” [4, 53].

Сильна держава Ільїна має форму монархії, хоча вчений і не відкидає інші форми керування у державі, але визначає монархію як найбільш сприятливий тип правління. З одного боку сила держави в концепції І.О. Ільїна розуміється як сильна влада, але сила цієї влади характеризується не стільки авторитарними методами регулювання владою суспільства, скільки єдністю в самій владі, а також єдності влади та суспільства.

Таким чином ми можемо зробити наступні основні висновки виходячи з аналізу даної концепції.

По перше, І.О. Ільїн з метою побудови гармонійної моделі державного устрою шукає основи цієї моделі в культурних феноменах.

По друге, релігія є базовим чинником, на якому вчений будує концепцію “сильної держави”.

По третє, засадами гармонійної взаємодії держави та суспільства за Ільїним, є моральність і духовність, на відміну від законності, котра є основоположним принципом взаємодії держави та суспільства в європейській традиції.

По четверте, концепція правовідносин вченого ґрунтується на системі природного права, що обумовлює певну ступінь свободи в концепції вченого “сильна держава”.

По п'яте, сила держави в концепції І.О. Ільїна розуміється як сила влада, але сила цієї влади характеризується не стільки авторитарними методами регулювання владою суспільства, скільки єдністю в самій владі, а також єдності влади та суспільства.

Отже, ми окреслили концепцію І.О. Ільїна “сильна держава”, яка є одним із різновидів взаємодії між державою та суспільством, які ми будемо вивчати в наступних дослідженнях.

Література

1. Вебер М. Протестантская этика и дух капитализма. – Москва : Праксис, 2003.
2. Ильин И.А. Аксиомы религиозного опыта. – Москва : “Русская книга”, 2002.
3. Ильин И.А. О сущности правосознания. – Москва : “Русская книга”, 1994.
4. Ильин И.А. Основы государственного устройства, проект основного закона России. – Москва : “Русская книга”, 1996.
5. Ильин И.А. Советский союз не Россия. – Санкт-Петербург : “СПб”, 2006.
6. Лисица Ю.Т., Ильин И.А. Историко-биографический набросок // Собрание сочинений: в 10 т. т. 1. – Москва : “Русская книга”, 1998.

S. Krupnov. The specificity of cooperation between the state and the society within the conception of the “strong state” by I. Ilyin

This article is devoted to the analysis of concept “Strong state” of I.A. Ilin. This concept is understood by the author through description a state as an institute, which is based on the cultural factors of society, in particular on religion.

Key words: *strong state, religion, feeling for law and order, interaction of state and society.*

УДК 316.48: 159.922.4

І. В. Данилюк

ДЕТЕРМІНАНТИ МІЖЕТНІЧНИХ КОНФЛІКТІВ: ПСИХОЛОГІЧНІ ТЕОРІЇ

Розглянуто і проаналізовано мотиваційні, ситуативні та когнітивні теорії конфлікту.

Ключові слова: *психологія міжетнічних конфліктів, теорії конфлікту.*

Щоб не знищити цей світ, ми повинні
теперішнім керувати з майбутнього.

К. Бурихтер

Під *етнічним конфліктом* розуміють будь-яку конкуренцію між етнічними групами – від реального протиборства за володіння обмеженими ресурсами до конкуренції соціальної – у всіх випадках, коли його суб'єктами стають групи людей, що ототожнюють себе за етнічними характеристиками.

Причини міжетнічних конфліктів повинні розглядатися у рамках більш загальних теорій. Майже всі психологічні концепції явно чи приховано враховують соціальні причини міжгрупових конфліктів і причини соціальної конкуренції та ворожості, які проявляються в діях та уявленнях. В англійській мові є два різні слова на позначення двох видів причин: “*reason*” (те, задля чого відбувається конфліктна дія, ціль дії) і “*cause*” (те, що призводить до ворожих дій або міжгрупової конкуренції) [6].

Зазвичай психологи не сумніваються в наявності *reason* у всіх або більшості міжгрупових конфліктів, але ці конфлікти інтересів, несумісних завдань у боротьбі за обмежені ресурси, залишають для вивчення представникам інших наук. А самі як *cause* розглядають ту чи ту психологічну характеристику.